

SOPRONI KÖNYVESPOLC

CZOGH GÁBOR

Magyar Várostarténeti Atlasz I.
Sopron. Összeállította Jankó
Ferenc,
Kücsán József és Szende
Katalin.
Sopron, 2010.

Több éves kollektív kutatómunka eredményeként tavaly napvilágot látott a Magyar Várostarténeti Atlasz sorozat első, Sopron városának szentelt kötete. Szende Katalin rövid bevezetőjéből kiderül, hogy Sopron mellett még három város, Buda, Kecskemét és Sátoraljaújhely atlaszának összeállítására már sor került, és további hat város atlaszának elkészítése van folyamatban. Miként arról az első kötet is tanúskodik, a kutatócsoport nem kisebb célt tűzött ki maga elé, mint azt, hogy bemutassák a választott városok területi, topográfiai fejlődését, a város kiterjedésének, utcahálózatának, középületei elhelyezkedésének alakulását, a forráslehetőségek szerint a legkorábbi településnyomoktól egészen napjainkig. Csak remélhetjük, hogy a pénzügyi feltételek rendelkezésre fognak állni a kutatások sikeres befejezéséhez, és az elkészült atlaszok kiadásához is. Kétség nem fér hozzá, hogy a most induló sorozatot a legutóbbi időszak hazai várostarténet-írásának egyik legjelentősebb vállalkozásaként kell számon tartanunk, és üdvözlönnünk.

A Magyar Várostarténeti Atlasz munkálatait kezdetben Kubinyi András irányította, majd halála után Szende Katalin vette át ezt a feladatot. A sorozat további szerkesztője Tringli István. A munka ugyanakkor egy nemzetközi kutatási programhoz kapcsolódik. Az 1955-ben, a Nemzetközi Történettudományi Bizottság tizedik, római kongresszusán alakult Nemzetközi Várostarténeti Bizottság (lásd róla bővebben: www.historiaurbium.org) még 1968-ban kezdeményezte az „Európai Városok Történeti Atlasza” programot, amelynek keretében a szervezet történetének legfrissebb összefoglalása szerint 2011-ig immár 488 városatlasz jelent meg. A kezdeményezéshez mindeddig 18 európai ország csatlakozott; a közép-európai régióból a legkorábban, az 1980-as évek elején Ausztria, majd a kilencvenes években Lengyelország (1993) és Csehország (1995), 2000-ben Románia, 2003-ban Horvátország, míg a magyar kutatócsoport a jelen ismertetés tárgyát képező, a nemzetközi elvárásoknak messzemenően megfelelő atlással, 2010-ben. Az említett országokon kívül Nagy Britanniában, Írországbán, Németországban, Franciaországban, Svájcban, Olaszországban, Hollandiában, Belgiumban, Finnországban, Svédországban,

Dániában, Izlandon jelentek meg a programhoz kapcsolódó várostörténeti atlaszok.¹

A Bizottság általános irányelveket, ajánlásokat is megfogalmazott az elkészülő atlaszok formáját és tartalmát illetően. Ezek szerint a kiadványok mindegyikének tartalmaznia kell bizonyos elemeket, megadott forma szerint. Először is az adott város első kataszteri felmérésen alapuló térképét, mint alaptérképet (1:2500-as méretarányban), vagyis a település legrégebbi, részletes és megbízható térképes ábrázolását. Szintén kötelező elem a város környékét ábrázoló legkorábbi kataszteri térkép. Ezek mellett az atlaszoknak a nemzetközi bizottság irányelvei szerint további, részletesebben nem meghatározott tartalmú tematikus térképeket, illetve a város topográfiájának, területének alakulását, a térképeket kísérő ismertető történeti kommentárt kell tartalmazniuk.

Mindezek alapján, figyelembe véve a helybeli adottságokat és a nemzetközi tapasztalatokat, a soproni várostörténeti atlaszt összeállító kutatócsoport három különböző, nagy íveken közölt táblából álló térképsorozatot készített. Az „A” jelű sorozat általános térképeket tartalmaz. Az első kettő a nemzetközi ajánlásoknak megfelelő térképek: egyrészt az alaptérkép, amely Sopron esetében az 1856-os kataszteri felmérésen alapul, másrészt az, amely a város környékét mutatja be, ezt a szerkesztők az első és a második katonai felmérés Sopront és környékét ábrázoló íveinek közlésével oldották meg. A sorozat negyedik eleme a város belső területének 1900–1910 körül keletkezett átnézeti térképe, az ötödik Sopron 2005-ös hivatalos topográfiai térképe, a hatos tábla a város központjáról készült légi felvétel, szintén 2005-ből. Szándékosan hagytam utoljára a sorozat harmas tábláját. Ez ugyanis négy olyan összetett térképet tartalmaz, amelyeket az előzőektől eltérően a kutatócsoport tagjai szerkesztettek, hogy bemutassák Sopron topográfiai fejlődését a római kortól a 18. század közepéig, illetve a középületek térbeli eloszlásának alakulását a 13. és 18. század közepe között. A négy igen szemléletes ábra a település fejlődéséről rendelkezésre álló régészeti, történelmi adatok széleskörű ismeretekre épül, valójában több éves kutatások eredményének sűrített lenyomata, összefoglalása (a térképeket Banyó Péter, Kücsán József és Szende Katalin tervezte, Banyó Péter rajzolta Dávid Ferenc, Gabrieli Gabriella, Gömöri János, Holl Imre, Kücsán József, Nemes András kutatásai alapján).

A „B” jelzésű sorozatban szintén hat táblán összesen huszonhat tematikus térkép kapott helyet. Az igen különböző témákat érintő táblákat a szerkesztők kronologikus rendbe állítva közlik. Az első a közép- és koraújkor időszakából az oltárjavadalmas házak és egyházi tulajdonú épületek 15–16. századi térbeli megoszlását, illetve a soproni városbírók és polgármesterek belvárosi telkei 1480 és 1600 körüli eloszlásának változásait mutatja. A másodikban a 18. századra vonatkozóan, pontosabban a II. József-féle népszámlálás felhasználásával készült, egyrészt a város népsűrűségét, másrészt a fizetett adóösszegek alapján a városi lakosság vagyoni eloszlását különféle mutatók szerint bemutató további három

---

¹ Ferdinand Opll, Short Presentation of the History of ICHT (előadás a Royal Irish Academy 2011. május 20-án Dublinban tartott rendezvényén. Lásd: http://www.historiaurbium.org/english/OPLL_History_ICHTforWEBSITE_200511.pdf (2011. november 18-i letöltés)

térképet találunk. A harmadik a 19. század elejére (1809/10-re) vonatkozóan közöl négy térképet: a házadóosztályokat telkenként a rajtuk levő épület bérértéke szerint; a háztulajdonok megoszlásának jellemzőit (vármegyei, egyházi, városi tulajdonú, illetve osztatlan, vagy résztulajdonlásban lévő házak), az adófizető lakásbérlők, végül pedig a kereskedők, vendéglősök, patikusok és luxusipart űzők ingatlanjainak eloszlását ábrázolják. A negyedik táblán, szintén az 1809/1810-es összeírás alapján, különböző foglalkozási csoporthoz tartozók (textilipar, bőripar, mezőgazdasági népesség), illetve a borospincével rendelkezők térbeli elhelyezkedését láthatjuk az adott időpillanatra vonatkozóan. Az ötödik táblán a soproni belvárosi épületek magasságának alakulását mutató térképeket találunk három időmetszetből (1851, 1936 és 2000), amit egy 2001-re vonatkozó térkép egészít ki, amely a belvárosi házak formái különböző típusainak (földszintes, emeletes, oromzatos, nyeregvetős, stb.) megoszlását ábrázolja. Végül, a hatodik tábla, az előzőhöz hasonlóan három további településmorfológiai térképet közöl a jelenkori Sopronra (2008–2009-es évekre) vonatkozóan, melyek a jelenleg fennálló épületek jellegét, építési idejét, illetve a műemlékek minősülő építmények eloszlását mutatják be. E felsorolásból is látható, hogy összességében ez a tematikus térképsorozat mozaikszerűen villant fel igen különböző jellegű és tematikájú térbeli eloszlásokat. Az atlasz szerkesztői itt többnyire friss, nem egyszer még folyamatban levő kutatások eredményeire támaszkodhattak, az összkép pedig ezért óhatatlanul részleges marad. Ebből következően például a városi népsűrűség hosszabb távú alakulásáról, az egyes foglalkozási csoportok, vagy a vagyoni rétegződés térbeli megoszlásának időbeli változásairól nem kapunk képet, e mutatók csak egyes időpillanatokra vonatkozóan jelennek meg a térképeken. Más esetekben ugyanakkor kiválóan sikerült egyes társadalmi, térbeli folyamatok hosszabb távú megragadása is. Ilyen a Goda Károly kutatásain alapuló – és általa külön magyarázattal is ellátott – térképsor a várost vezető politikai elit térbeli elhelyezkedésének 1480 és 1600 közötti alakulásáról, ami a belvárosi telkek tulajdonviszonyainak több éves, aprólékos feltárása épül; vagy például a soproni történelmi városrészben az épületek magasságának alakulását bemutató térképek.

Végül, kiváló döntés volt az atlasz szerzői, szerkesztői részéről, hogy túllépve a nemzetközi ajánlásokban megfogalmazott kereteken egy további, harmadik, „C” jelzéssel ellátott, 11 táblát tartalmazó sorozatot is közöltek. Ez a Sopront ábrázoló látképekből, korai térképekből ad válogatást, a késői római kort, illetve a koraközépkori ispánsági várat a régészeti adatok alapján ábrázoló rekonstrukciós rajztól kezdve a város legkorábban készült alaprajzainak (1597, 1622) reprodukcióin át a 16–18. századi madártávlati ábrázolásokig, illetve a 18–19. századi képes reprezentációkig terjedően. Az itt közölt városképi ábrákhoz Dávid Ferenc készített szakavatott kísérő kommentárokat.

A városatlasz a fent ismertetett térképsorokon túl, a nemzetközi ajánlásoknak megfelelően tartalmaz egy „történeti kommentárt” is, amely a település római kori kezdeteitől egészen napjainkig tekinti át Sopron topográfiájának, térszerkezetének alakulását. Ez a tanulmány mintegy narratív egységbe is foglalja a tematikus térképek – bár önmagukban is megálló, és értékes – az összkép

szempontjából mégis töredezett tartalmait. Tulajdonképpen itt a külön íveken közölt térképeket kísérő kommentárnál jóval több született meg a három szerző, tollából: Szende Katalin, Kücsán József és Jankó Ferenc valójában egy kismonográfia keretében foglalták össze a város térbeli szerveződésének, topográfiájának történetét, amely egyébként nem csupán a mellékelt térképekre vonatkozik a megfelelő helyeken, de a szöveghez csatoltan további térképeket, városkép-reprodukciókat, az egykori Sopront ábrázoló metszeteket is közöl.

Ezt a kísérő kommentár gyanánt megírt átfogó elemzést a kiadványban szerkezetileg a „B” és „C” jelzésű térképsorok már említett kommentárjai követik, és a „Történeti topográfiai adattár” zárja, amely, miként a városábrázolások sorozata, szintén nem volt előírászerű követelmény. Ez az adattár a források és a kapcsolódó szakirodalmi hivatkozások feltüntetésével lényegében az 1856-os alaptérképhez kötődik, és „a 11. század elejétől a 19. század végéig létezett vagy fennállt topográfiai jelenségeket és közösségi célú objektumokat veszi számba, tematikus bontásban.” A várostörténeti atlasz tehát a forráskiadás legszigorúbb kritikai követelményeinek is maximálisan megfelel.

Egy rövid bekezdés erejéig ki kell térnünk az atlasz külsődleges megjelenésének, formájának kérdésére is. Először is, döntő fontosságú, hogy a kiadvány alapvetően kétnyelvű, angol és magyar, sőt a forráshűségnek megfelelően egyes esetekben a megjelölések a térképeken német nyelven is szerepelnek. A többnyelvűség csak növeli a kiadvány értékét és fontosságát, hiszen így biztosított a hazai kutatási eredményeknek a nemzetközi tudományos fórumokhoz való közvetlen kapcsolódása, aminek hiánya a magyar történetírás akut problémája. Azt is meg kell ugyanakkor jegyeznem, hogy a kiadvány, amely máskülönben igényes papíron, színes nyomásban készült, nem egyszerűen vehető kézbe: a Magyar Várostörténeti Atlasz 1. Sopron olvasója voltaképp egy A/3-as formátumú dossziét kap a kezébe, amelyben a kísérő tanulmány, kommentárok és az adattár található meg egyfelől összefűzve, másfelől pedig a három térképtábla-sor ívei külön-külön, ráadásul úgy, hogy – nyilván takarékosági okokból – például az „A” sorozat második táblája a sorozat hatodik táblája hátoldalán található, a „C” sorozat 3-as táblája pedig a sorozat 10-es ívének hátoldalán. A nagy méretek, illetve az imént jelzett sajátosságok nem teszik könnyen kezelhető olvasmánnyá az atlaszt. Ugyanakkor, éppen ezeknek a problémáknak a tudatosítása következtében, az egész munka a kiadványhoz csatolt CD-n elektronikus formátumban is rendelkezésére áll az érdeklődőnek (ami a korábbi külföldi városatlaszok többségéhez képest újdonságnak számít).

A voltaképpen kismonográfiának is beillő „Sopron város történeti helyrajza” címet viselő kísérő tanulmány bevezetőjében Szende Katalin leszögezi, hogy a szerzők Sopron „esemény-, gazdaság-, és társadalomtörténetét érintő kérdésekre” csak annyiban térnek ki, „amennyiben ezek a város topográfiájára is hatással voltak.” (5. o.). Az elemzés azonban óhatatlanul a város – igaz sajátos szempontból megírt – történetének olyan kiváló összefoglalása, amely szükségképpen túllép Sopron morfológiájára, térszerkezetére változásainak bemutatásán. Egy város társadalmi, gazdasági, politikai folyamatai nem értelmezhetőek ugyanis azon sajátos tér adottságainak figyelembe vétele nélkül,

ahol lezajlanak. A várostörténet sajátossága, miként például, többek között, két francia kutató megfogalmazta már az 1970-es évek elején, az, hogy „a társadalmat, annak összetételét, erőviszonyait, hierarchiáját, a hatalom, a javak eloszlását a városi tér függvényében tanulmányozza.”² A városi tér azonban nem semleges keret, amely mintegy hordozná a rajta zajló történelmi folyamatokat, hanem maga is aktívan befolyásolja azokat, miként a másik oldalról, természetesen az emberi cselekvés is tevőlegesen alakítja a teret: a különböző térbeli megoszlások és alakzatok, a város morfológiája és topográfiája a tér és a történelem szereplői közötti folyamatos kölcsönhatások eredője. A várostörténeti atlasz szerkesztői és szerzői eme bonyolult kölcsönhatásnak az elemzéséhez adnak immár kikerülhetetlen alapot, támpontokat a további kutatásokhoz, egyúttal Sopron történetének megismeréséhez, magas színvonalon, ugyanakkor közérthető, a szélesebb közönség által is élvezhető stílusban.

A Soproni Városszépítő Egyesület közleménye

A Soproni Városszépítő Egyesület köszönetet mond mindazoknak, akik a 2010. évben az Egyesület javára ajánlották fel személyi jövedelemadójuk 1 %-át. Ebből az Egyesület 150.692.- Ft bevételhez jutott, amelyet lovag Kömáli Flandorffer Ignác szobrának felállítására használt fel.

Ezúton is kérjük támogatóinkat, a rokonszenvező soproni polgárokat, tagjainkat, hogy a közelgő SzJA bevallás során se feledkezzenek meg az Egyesületről és rendelkező nyilatkozatukon az Egyesület **19884581-1-08** adószámát tüntessék fel.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Czoch Gábor adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK, Történeti Intézet,

² Bergeron, Louis – Roncayolo, Marcel: De la ville préindustrielle à la ville industrielle. Essai sur l'histoire urbaine française. In: Paquot, Thierry – Roncayolo, Marcel (dir): *Villes et Civilisation urbaine, XVIIIème–XIXème siècles*. 1992 [1974], 411.